

*Др Небојша Ранђеловић, ванредни професор
Правни факултет Универзитета у Нишу*

ПЕТРОВСКА СКУПШТИНА И СЛОБОДА ШТАМПЕ

Апстракт: Револуционарна догађања 1848. године у Европи, са свим својим друштвеним преображајима и покушајима преображаја нису мимоишла ни Кнежевину Србију. Акти суверености, кроз сарадњу са бечким двором и учешће србијанских јединица у гушењу Мађарске буне, били су слика спољне политике Кнежевине. Рефлексија унутрашњег стања у Србији била је Петровска скупштина, кроз чије захтеве су показана наличја уставобранитељског режима и нове тенденције у српском друштву. Један од захтева Петровске скупштине био је и захтев за слободом штампе, по многим актерима скупштине непримерен, и сходно стању писмености у Србији непотребан. Овај захтев је ипак јавно изнесен, образложен и наметнут. Остваривање ове идеје у Србији било је постепено и одложено на дужи рок. Оно што је захтевано на Петровској скупштини, по много чему се може посматрати и као нуклеус нових тенденција, које су предсказивале зачетак грађанског друштва и које су се огледале и у тражењу законског регулисања слободе штампе.

Кључне речи: скупштина, пленум, писари, слобода штампе.

I

Када се у правноисторијским расправама учестало користе појмови олигархија, бирократија, чиновништво, хијерархија, зачеци интелигенције... недвосмислено се асоцијације усмеравају на „уставобранитељску државу“ и „уставобранитељски режим“. Поменути појмови јесу једна од слика уставобранитељске Србије и вероватно прва асоцијација, али то су и стереотипи које детаљи и наличја овог раздобља развоја српске државности по много чему демантују. Уставобранитељска држава је била и држава нових тенденција и идеја које су ишле далеко испред онога што је била слика степена развоја њеног друштва. И лице и наличја уставобранитељске државе у пуном светлу показала је „Петровска скупштина“, одржана на Петровдан 1848. године, на којој су јасно изнети захтви против бирократског система, али и показатељи нових тенденција развоја друштва као што је захтев за слободом штампе.

Са становишта временских и персоналних одређења и спољних одлика власти, кратку дефиницију уставобранитеља дао је Слободан Јовановић. Он каже: "Уставобранитељима се зове она политичка странка која је извојевала Устав од 1838; оборила кнеза Милоша 1839, а кнеза Михаила 1842; увела исте године на престо Александра Карађорђевића, и под његовим именом владала Србијом све до 1858, кад је успостављена династија Обреновића."¹ Према месту одређеном развојем уставности Србије исти аутор овом периоду даје назив „доба чиновничке олигархије“. „Под Уставом од 1838, који је Султан даровао и за владе Александра Карађорђевића, који се закнежио 1842 – пише С. Јовановић – Србија добија писане законе са судовима по западно-европском обрасцу... Под Милошем, чиновништво се није одвајало од Кнежеве личне пратње и послуге. У новом добу чиновништво је постало господарска класа у држави. Законодавну власт је вршио један Савет састављен од највиших чиновника, и Кнез је стајао према том Савету у подређеном положају. Србија је тада личила на једну чиновничку републику.“²

Уз све наведене одлике, уставобранитељска Србија је, по многим сегментима државног и друштвеног развоја, за разлику од Милошеве Србије, била држава у правом смислу. По питању правног обезбеђења приватног живота грађана, ствари су стајале тако да се морало кренути скоро од нуле. Под Милошем, правих писаних закона није било. Суд је постојао, али је судска власт у последњој инстанци била узурпирана од кнеза. Да би Кнежевина Србија постала држава у правом смислу, такво стање је морало бити промењено. Већ 1844. године донет је Грађански законик. Неколико година касније донет је Казнителниј законик за полицајне преступке а у законодавној процедури нашла су се и питања српског држављанства и надлежности српских власти за турска имања. Уредбама су уређени положај чиновника, уређење еснафа, пасошка служба и погранични промет итд, као и државне службе (нпр. царина и пошта).

У складу са остваривањем идеје обезбеђења приватног живота грађана и њихове имовине велика пажња поклањана је организацији правосудног система. Према Уставу устројено је тростепено судство (примирителни, окружни, апелациони суд), да би потом био формиран и Врховни суд, касније под називом Врховни и Касациони суд. Судска власт је добила на значају, водило се рачуна о организацији адвокатуре, а као

---

¹ С. Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада*, Београд 1991, 25.

² С. Јовановић, *Из историје и књижевности I*, Београд 1991, 468.

логична последица доношења Грађанског законика уследио је Законик о судејском поступку у парницама грађанским за Књажество Србију.³

Уз правосуђе, као главни задатак уставобранитељског режима било је унапређење просвете. Крајем 1855. године Српски дневник доноси податак да Србија, која нема више од 1.000.000 становника „броји 330 завода за више и ниже образовање: лицеј, гимназију, богословију, три полугимназије, војну академију, трговачку школу, једну пољопривредну школу, 300 основних школа за мушку и 13 основних школа за женску децу. Поред тога постоји један школски фонд и једна школска комисија, која се стара о штампању школских књига. Питомци се, од 1839, стално шиљу на стране више школе. Читаонице и „љубитељска“ позоришта отварају се по свима окружним местима.” Најкраће речено, за Србију настаје доба систематског просвећивања.⁴

Сва извршна и законодавна власт, како је утврђено Уставом од 1838. године (по коме су, бранећи стање успостављено њиме, Уставобранитељи и добили име), налазила се унутар ингеренција Савета и кнеза. Народна скупштина као орган власти није била предвиђена. Скупштина је, међутим, била средство за решавање политичких криза и њој су прибегавале власти у Србији кад год је то за њих било најцелисходније решење. Одлуке скупштина прихватала је и Порта, као власт сизеренске силе. Својим ставом према скупштини, као традиционалном средству исказивања народне воље, које је имало неспоран ауторитет, сама Порта јој је давала легитимитет, држећи се тумачења да скупштина Уставом није предвиђена, али није ни забрањена.

Приликом свргавања кнеза Михаила са престола и проглашавања Александра Карађорђевића за кнеза 1842. и 1843. године одржане су две скупштине.⁵ На првој скупштини (након Вучићеве буне) прочитан је

³ Ж. Бартуловић, Н. Ранђеловић, *Основи уставне историје југословенских народа*, Ниш 2009, 50.

⁴ С. Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада*, Београд 1991, 65.

⁵ По неким ауторима (нпр. Ч. Митриновић, М. Брашић) у време династичке промене 1842-43. одржане су четири скупштине: 2. септембра 1842, 26. октобра 1842, 4. јуна 1843. и 28. јула 1843. године. С обзиром на садржину рада и питања о којима је одлучивано, може се извести закључак да се ради о заседањима исте скупштине. На скупштинском заседању 2. септембра 1842. године за кнеза је изабран Александар Карађорђевић, а на заседању 26. октобра прочитан је султанов берат, којим се потврђују одлуке скупштине. Незадовољна чином избора кнеза мимо њеног пристанка, Русија је захтевала да се одлуке претходне скупштине пониште и да се поново приступи избору кнеза. Додатни услов је био да Тома Вучић и Аврам Петронијевић напусте земљу. О овим питањима расправљала је скупштина сазвана 4. јуна 1843. године, да би на следећем (видовданском) заседању Александар Карађорђевић био поново изабран, што је саопштено београдском паши и изасланику руског цара Ливену. За разлику од претходне скупштине, владиним расписом је тачно

султанов берат о потврђивању кнеза Александра. На притисак Русије одлуке ове скупштине су поништене, па је читав поступак, али сада уз пристанак Русије, поновљен на скупштини одржаној јуна 1843. године.

Следећа народна скупштина, по дану сазивања названа „Петровска скупштина“, сазвана је за 29. јун 1848. године. По неким ауторима „знаменита“, по некима не тако значајна,⁶ ова скупштина је дала праву слику лица и наличја уставобранитељког режима, као и нових друштвених тенденција оличених, између осталог, и у захтеву за увођењем слободе штампе.

Сазивање „Петровске скупштине“ мотивисано је „усколебаним стањем у Европи и у неким пределима самог суседства нашег и због могућности да се јаве још тежи и важнији догађаји“.⁷ Револуционарна 1848. година донела је Аустрији, поред револуционарних промена, и „Мађарску буну“ у којој су против Мађара устали и војвођански Срби. Акти суверености, кроз сарадњу са бечким двором и учешће србијанских јединица у гушењу „Мађарске буне“, били су слика спољне политике Кнежевине Србије. На унутрашњем плану, сагласност кнеза и Савета да је због актуелних догађаја потребно саслушати народне жеље, довела је до сазивања народне скупштине. Савет је донео и одредбе како ће се бирати учесници скупштине.⁸ Одређено је да се на сваких 250 пореских глава

предвиђено ко улази у састав скупштине. Након одлуке скупштине, на заседању 28. јула, да се Вучић и Петронијевић макар привремено удаље из Србије, Русија је дала пристанак да се одлуке скупштине потврде. Ако би се прихватио приступ поменутих аутора, онда би могло да се закључи да је било пет, а не четири скупштине, јер би се као посебна скупштина могло сматрати и видовданско заседање 1843. године.

⁶ Занимљиво је виђење појединих аутора питања значаја „Петровске скупштине“ за државноправни развој Србије. Велики значај ономе што је дала ова скупштина придају нпр. Ж. Живановић, М. Ђорђевић, М. Павловић. Слободан Јовановић се у анализама уставобранитељског режима осврће на захтеве „Петровске скупштине“, али им не посвећује пажњу какву им посвећују други аутори. У уџбеничкој литератури приступ је сличан. М. Павловић и М. Ђорђевић захтевима ове скупштине дају значај и са државноправног, и са социолошког и са општеисторијског становишта. Д. Поповић „Петровску скупштину“ уопште не помиње. Д. Јанковић, у коауторском уџбенику са М. Мирковићем, ову скупштину такође не помиње, али у коауторском поглављу са Р. Гузином у уџбенику групе аутора *Историја државе и права југословенских народа*, Београд 1964, даје „Петровској скупштини“ адекватан значај истичући и захтев за увођењем слободе штампе.

⁷ Ч. Митриновић, М. Брашић, *Југословенске скупштине и сабори*, Београд 1937, 56.

⁸ Митриновић и Брашић користе израз „скупштинари“ (мада у коментару Одредби Савета користе и назив посланик). За учеснике „Петровске скупштине“ ретко ће се наћи назив посланици, што је донекле оправдано. Иако се ради о скупштинама које су доносиле значајне одлуке, то су ипак биле *ad hoc*, које су сазиване под притиском догађаја, а не по сили закона. Израз „скупштинари“ користи и М. Павловић, не умањујући тиме значај скупштине, јер је њеном значају посветио цело поглавље у монографији *Преображенски Устав први српски устав*, Крагујевац 1997.

бира по један представник народа. Поред тога у скупштину су ушли сви окружни начелници, по један срески начелник, по један мирски свештеник из сваког округа, по један монах из сваке епархије, по два из архидијецезе према одредби архијереја, два официра граничне војске, представници оба одељења Апелационог суда, председник Врховног суда, сви епископи и митрополит.

II

Скупштина се састала заказаног дана у Крагујевцу. Заседала је на отвореном пољу, али свој рад није наставила у пленуму, већ су народна „прошенија“ изношена по окрузима. Томе су претходиле бурне расправе између Савета и скупштине у којима се оштро замерало Савету и Влади што скупштина није сазивана пет година, иако ни Савет, ни Влада, нису имали такву уставну и законску обавезу. Ред је повратио Тома Вучић својом интервенцијом. Потом се прешло на изношење народних жеља и предлога којих је у крајњој редакцији било стотинак.

На скупштини су изнети захтеви да се неспособни чиновници отпусте из службе и да се замене способним, да се за кривицу не премештају из места у место, да се вишим чиновницима смањи плата, да се чиновницима и свештенству забрани трговање. Изнет је захтев да се изврши увид у државне финансије, захтевана је слобода штампе, и као наважније, захтевано је редовно одржавање скупштине. Било је и ретроградних захтева. Притиснут теретом новог стања народ често није видео могућност да се оно превазиђе, већ је тражио нешто што је раније било, неке старе правце.⁹ Захтеви Петровске скупштине нису били само слика и критика режима. Они су најавили и значајне процесе који ће у будућности обележити развој Србије. Захтев за слободом штампе, несвојствен једној неписменој скупштини, означио је утицај долазеће интелигенције, углавном школоване у иностранству, али и домаћих лицејаца.

Како Петровска скупштина није заседала у пленуму, већ по окрузима, сваком округу придодати су писари, који ће неписменим скупштинарима протурити и значајне идеје, као што је слобода штампе. Лицејци и тзв. Паризлије, једини образовани кадар тадашње Србије, учествујући у раду скупштине „на ползу народа“, додавали су „прошенијима“ окружја и слободоумне идеје. Као писари у раду скупштине су учествовали и потоњи „светоандрејци“ Милован Јанковић,

---

⁹ М. Ђорђевић, *Преглед развоја политичких и правних установа Србије од краја XVIII до почетка XX века*, Београд 1973, 60.

Јеврем Грујић, затим Петар Протић Сокољанин и други. Управо ће Јеврем Грујић бити творац „прошенија“ окружија београдског у коме је захтевана слобода Штампe. На скупштини нису вођени протоколи, јер за то понајпре није било могућности, а због природе скупштине, по „мненију правителства“, ни потребе, али су „прошенија“ и одговори на њих штампани у Зборнику за ту годину.¹⁰ Под бројем 89. стоји захтев окружија београдског: „Окружије Београдско предложило је, да се установи слобода печатње, с тим ограничењем, да је личност Књаза у Србији света и да се не дира личност никаквог грађанина као и владајући и покровитељствујући двор.“¹¹ Према Живану Живановићу, овај захтев подржан је од гургусовачког и крагујевачког округа, што се приписује тадашњем лицејцу, потоњем државнику Јовану Ристићу.¹² „Ми смо – рећи ће Ристић неколико деценија доцније – по угледу на париске догађаје у тој 1848. години тражили ово троје: Народно представништво, Народну Гарду и Слободну Штампу“.¹³

И на ово „прошеније“ дат је одговор кнеза и Савета: „Будући да слобода печатње није подложена у отечеству нашем никаквом другом опграничењу, него оном, које интереси отечества и друга нуждна призренија, основана на садашњем стању просвете у нашој земљи, изискују, то сам у согласију са Совјетом закључио, да се народу овог Окружија одговори, да се молби његовој у овом смотренију за сад удовлетвореније учинити не може“.¹⁴

Разумљиво је да је одговор кнеза и Савета био овакав. Виђење функционисања државе какво су имали уставобранитељски прваци било је такво да се у његове клишее нису уклапале либералне идеје, по много чему несвојствене степену развоја српске државе и српског друштва. Државни и друштвени поредак деловао је и опстајао вођен крутим чиновничким системом који је чинио државни апарат. Сам Илија

---

¹⁰ Успомене и доживљаји Димитрија Маринковића 1846-1869, средно Д. Страњаковић, Београд 1939, 9.

¹¹ М. Ђорђевић, *Уставни развитак Србије у XIX веку*, Лесковац 1970.

¹² Овакво учешће Ристића у раду скупштине негира савременик догађаја, тадашњи гимназијалац Димитрије Маринковић. У својим *Успоменама* он каже: „Ристић је 1847. кад сам ја био у првој гимназији, још био у гимназији у шестом разреду, и године 1848. он је тек прешао у Лицеј у прву годину филозофије те због тога поред старијих лицејаца, он, не верујем да је могао шта вредети. А већ Грујић и Јанковић као и Петар Протић-Сокољанин, били су и по школи и по годинама старији од њега, и још онда су чувени као слободњаци, док Ристић није познат био као какви слободњак, не само у гимназији, него и у Лицеју. Он је сматран као мирољубив, који је, и од професора сматран као добар и послушан ђак.“

¹³ Ж. Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века, VI*, Београд 1923, 152.

¹⁴ М. Ђорђевић, *Уставни развитак Србије у XIX веку*, Лесковац 1970.

Гарашанин, пишући свом пријатељу Богдану Ђорђевићу, дао је виђење како треба да делује тај систем. Његов идеал је био да грађани дрхте пред чиновницима, а чиновници пред њиховим министром.¹⁵ О учешћу народа у креирању власти није било ни говора. Правителство је било ту да брине народне бриге и отправља народне послове, а народ је требало да брине о свом имању и да се понаша у складу са прописима Правителства. “Кад се Правителство у њине приватне послове не сме мешати – писао је Гарашанин – ондај ваљда и то исто тако постоји да се они у дела Правителства никако не мешају.”¹⁶ Можда је уставобранитељски однос према народу, држави и власти, у једној реченици, најбоље исказао саветник Јеремија Станојевић: “Море, народ је пупила, а Правителство татор, па треба да се стара о њему.”¹⁷ Треба, међутим, узети у обзир и да је овакав приступ уставобранитељског режима по много чему био нужност. Како наводи Слободан Јовановић “апетит за политичком слободом још се није био пробудио и није се могао пробудити; требало је да се, прво, једна преча потреба, потреба за правном безбедношћу задовољи”¹⁸.

Ако је разумљиво зашто је одговор кнеза и Савета на „прошеније за установљењем слободе печатње“ био такав, разумљиво је и то што су лицејци, понесени идејама револуционарне Европе, либералне идеје протурили у „прошенија окружија“. То је била и најава друштвених процеса који ће пуно уобличиће доживети на „Светоандрејској скупштини“. Сам ток скупштине „правителству“ је указао на друштвене токове које власти нису виделе или нису желеле да виде. Скупштина је требало да буде средство владе, а никако влада предмет напада и провере од стране скупштине. Алузије на порекло многих од захтева за слободама, па и за слободом штампе, изражене су у речима једног поборника уставобранитељског режима: „Ја велим да је свакад боље да правителство ради по благоразумију свом, а не да ђаци управљају“.¹⁹ Али иза нових захтева заснованих на новим идејама нису стајали само ђаци. Нове идеје је носила ђачка и лицејска младеж, али и њихови професори (Димитрије Матић, Коста Цукић, и сам Јован Стерија Поповић нешто пре њих), не много старији од својих студената, али европски образовани и спремни да либералну мисао, тај европски засад на турском земљишту, шире у уставобранитељској неписменој Србији. Нове идеје стасавале су и у најавама промена у развоју српског друштва, које је требало да носи

¹⁵ Преписка Илије Гарашанина, књига I, 1839-1849, 127-128.

¹⁶ М. Павловић, *Преображенски устав први српски устав*, Крагујевац 1997, 75.

¹⁷ Исто, 76.

¹⁸ С. Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада*, Београд 1991, 27.

¹⁹ М. Ђорђевић, *Српска нација у грађанском друштву*, Београд 1979, 94.

долазећа грађанска интелигенција, крхка и занемарљива, али ипак присутна и растућа у Кнежевини Србији. Та прва грађанска интелигенција, како закључује проф. М. Ђорђевић, јавила се као авангарда у борби за буржоаско-демократске принципе и нове облике политичке власти. Новом таласу идеја претходила је кампања за слободу трговине, кредит и народну банку; увећање „народног благостања“ није се могло сагледати без проширења унутрашњих слобода, без одлучније спољне политике. Бирографија, која је свој положај настојала да учврсти лојалношћу према Турској, није могла да буде носилац борбених националних идеја.²⁰ Неки од стубова бирократског режима били су и визионари и творци националних програма. Али крутост односа према тековинама „правителства“ и инертност према динамици дрштва нису давали пуноћу њиховим визијама. Она се често губила у троуглу вазал-сизерен-протектор, на спољном и у зачараном кругу државе у повоју, чији је парадокс сопствени конзервативизам, који је гуши, на унутрашњем плану.

Иако већина аутора у оценама рада „Петровске скупштине“ даје првенствени значај захтевима који се тичу редовног одржавања скупштине и разградње бирократског апарата, тражење слободе штампе најавило је и нове тенденције у развоју српског друштва. Либералне идеје, изнете на „Петровској скупштини“, српском друштву често тешко схватљиве и никад сасвим прихваћене, биле су, сасвим сигурно, део темеља стасавања српског грађанског друштва и модерне државе.

---

²⁰ Ibid 94.

Prof. Nebojša Randelović, LL.D.

Associate Professor,

Faculty of Law, University of Niš

Serbian National Assembly in 1848 and the Freedom of the Press

The Principality of Serbia was by no means immune to the revolutionary developments in Europe in 1848, reflected in both accomplished and attempted social changes. The foreign policy of the Principality of Serbia was clearly manifested in de facto sovereignty, in establishing diplomatic cooperation with the Royal court in Vienna and in participation of the Serbian Army units in quashing the “Hungarian Uprising”. The state in internal affairs was reflected in the developments at the Serbian National Assembly held on St. Peter’s Day in 1848, which pointed to the drawbacks of the Constitutionalists’ regime and some new tendencies in the Serbian society. One of the requests clearly articulated at St. Peter’s Day Assembly was to regulate the freedom of the press. Many participants argued that such a request was quite inappropriate, unnecessary and even redundant considering the circumstances of insufficient literacy in Serbia. Yet, this request was officially proposed, elaborated and promulgated at the Assembly. The dissemination of this idea in Serbia was fairly gradual and its exercise was suspended for quite a while. The request promulgated at St. Peter’s Day Assembly may be observed a nucleus of some new tendencies forecasting the inception of a civil society in Serbia, which were clearly reflected in the request to provide the legal framework for the freedom of the press.

Key words: *Serbian National Assembly in 1848, plenary session, scribes, freedom of the press*